

Danuta Gonet

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

**CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA PRODUKCJĘ, ORGANIZACJĘ
I EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTWA ROLNEGO**

*FACTORS INFLUENCING ON PRODUCTION, ORGANIZATION
AND EFFICIENCY OF FARM*

Słowa kluczowe: czynniki produkcji, efektywność, struktura organizacji

Key words: factors of production, efficiency, structure of organization

Synopsis. Przedstawiono zmiany w czynnikach produkcji, strukturze organizacji produkcji roślinnej oraz efektywności technicznej i ekonomiczno-technicznej w rolniczej spółdzielni produkcyjnej będące rezultatem zmieniających się warunków ekonomiczno-gospodarczych kraju. Konsekwencją wzajemnych relacji czynników produkcji były wysokie wyniki efektywności technicznej, które w powiązaniu z dużą siłą konkurencyjności na płaszczyźnie rynkowej umożliwiły gospodarstwu osiągnąć wysokie wskaźniki efektywności ekonomiczno-technicznej.

Wstęp

Zmieniające się warunki ekonomiczne zewnętrzne w latach 90. wpłynęły na przeobrażenia w całej gospodarce narodowej, w tym także w rolnictwie. Poszczególne jego sektory w różnym stopniu reagowały na zmieniającą się politykę rolną. Z dniem 1 stycznia 1990 r. spółdzielczość znalazła się w odmiennym od dotychczasowego otoczeniu prawnym. Wprowadzono zasady równouprawnienia wszystkich podmiotów gospodarczych, pełnej odpowiedzialności za podejmowane decyzje, wolności konkurencyjności z innymi podmiotami na rynku. Przełomowym wydarzeniem w spółdzielczości było zlikwidowanie związków spółdzielczych, zarówno centralnych, jak i regionalnych oraz branżowych. Spółdzielnie znalazły się w nowej sytuacji, zupełnie nie przygotowane pod względem kadrowym, finansowym, a także systemu zarządzania. Jeśli do tego dodać obciążenie większości z nich znacznymi kredytami i brak pomocy finansowej ze scentralizowanych funduszy, a także brak możliwości zbytu produkowanych lub skupowanych przez nie dóbr, to od początku było wiadomo, że spółdzielnia musi się poddać restrukturyzacji, jeśli ma utrzymać się jako jedna z form gospodarowania [Lewandowski 1995].

Spółdzielczość wchodząc (razem z całą gospodarką) do Unii Europejskiej znalazła się na europejskim rynku. Zmieniło to zasadniczo warunki działania spółdzielni, stworzyło nowe szanse, ale i zagrożenia. Nowe warunki dla spółdzielczości są takie same, jak dla innych małych i średnich przedsiębiorstw. Mamy do czynienia ze zwiększoną konkurencją międzyspółdzielczą i z przedsiębiorstwami niespółdzielczymi, działającymi na europejskim rynku oraz koniecznością dostosowania się do surowych unijnych norm jakościowych [Brodziński 2005]. Firmy spółdzielcze zmuszone były w szybkim tempie modernizować wyposażenie techniczne i racjonalizować zatrudnienie oraz wprowadzać nowe technologie wytwarzania. Dla wielu spółdzielni były to problemy zbyt trudne do przezwyciężenia [Brzozowski 2008]. Począwszy od 1989 r. notowano stały ubytek ilości funkcjonujących RSP w Polsce. Integracja z Unią Europejską nie spowodowała zmian w tym zakresie i trend spadkowy utrzymywał się na poziomie 3% rocznie w latach 2002-2006 [Guzewicz i in. 2007]. W rezultacie liczba funkcjonujących rolniczych spółdzielni produkcyjnych zmniejszyła się z 2177 jednostek w 1989 r. do 820 w 2008 r. Wyrazem złej sytuacji ekonomicznej był również spadek udziału powierzchni użytków rolnych będących w ich dyspozycji: z 3,8 w 1989 do 1,4% w 2008 roku. W analizowanym okresie nie stwierdzono powstania nowej rolniczej spółdzielni produkcyjnej [Józwiak 2010].

Cel, zakres, metodyka i źródła materiałów

W opracowaniu będącym studium przypadku podjęto próbę oceny zmian w wyposażeniu w czynniki produkcji, organizacji produkcji roślinnej, efektywności technicznej i ekonomiczno-technicznej w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, będących rezultatem zmieniających się warunków ekonomiczno-gospodarczych kraju.

Zakres badań obejmował 4 lata (2005-2008) funkcjonowania spółdzielni. Do opracowania wyników wykorzystano elementy metody analizy ekonomicznej syntetycznej I stopnia [Kopeć 1983]. Zastosowano metodę porównawczą w ujęciu wertykalnym [Urban 1981], opisową oraz posłużono się techniką tabelaryczną. Źródłem materiałów wykorzystanych w opracowaniu była dokumentacja działów produkcji roślinnej, roczne sprawozdania z księgowości finansowej.

Wyniki badań

Obszar produkcyjny analizowanej rolniczej spółdzielni produkcyjnej położony jest na terenie województwa dolnośląskiego, w gminie Święta Katarzyna. Charakteryzuje się korzystnymi warunkami do produkcji rolniczej. Na terenie gminy przeważają żyzne czarnoziemy, rzadziej występują gleby brunatne i bielcowe, a w dolinach rzek – urodzajne mady. Gleby tworzą kompleksy pszenno-dobry oraz żytni bardzo dobry. Gmina Święta Katarzyna znajduje się pod wpływem łagodnego mikroklimatu Równiny Wrocławskiej. Z dobrymi warunkami nasłonecznienia i przewietrzania. Ogólnie warunki do produkcji rolniczej charakteryzuje wysoki wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynoszący 95,5 pkt – przekraczający średnią krajową o 28,9 pkt [Witek 1993]. Charakterystykę czynników produkcji obejmującą ziemię, środki trwałe, nakłady na środki obrotowe oraz siłę roboczą przedstawiono w tabeli 1. W latach 2005-2008 w badanej spółdzielni ogólna powierzchnia gruntów nieznacznie się zmieniała. Spadek powierzchni ogólnej w 2006 r. o 12,57 ha spowodowany był zwrotem części gruntów dzierżawionych do zasobów Agencji Nieruchomości Rolnych oraz sprzedażą, z przeznaczeniem na cele nierolnicze. Największy odsetek w ogólnej powierzchni stanowiły zespołowe użytki rolne stanowiąc około 99,8%. W strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne (około 95%), których powierzchnia nie ulegała zmianie. Natomiast udział trwałych użytków zielonych wzrósł z 3,8 w 2005 r. do 4,3% w 2008 r. Spadek powierzchni w 2006 r. związany był ze zwrotem dzierżawy oraz sprzedażą. Od 2007 r. spółdzielnia powiększała powierzchnię trwałych użytków zielonych, przeznaczając je pod uprawę wierzby energetycznej. Wyposażenie kapitałowe wyrażone wartością brutto środków trwałych w przeliczeniu na 1 ha UR w badanym okresie systematycznie wzrastało o 93% w 2008 r. (w porównaniu do 2005 r.). Było to związane z zakupem nowych maszyn rolniczych, środków transportowych oraz z remontem niektórych budynków.

Tabela 1. Czynniki produkcji

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Lata			
		2005	2006	2007	2008
Powierzchnia ogólna		520,56	507,99	519,17	522,96
Użytki rolne, w tym:	ha	519,67	507,10	518,28	522,07
grunty orne		500,00	500,00	500,00	500,00
trwałe użytki zielone		19,67	7,10	18,28	22,07
Wartość brutto środków trwałych	zł/ha UR	2913,00	3942,10	4331,20	5614,30
Struktura majątku trwałego:	%	100,00	100,00	100,00	100,00
budynki i budowle		16,90	12,80	18,90	13,50
maszyny i urządzenia		44,70	55,40	52,80	52,80
środki transportu		19,00	19,00	16,80	21,50
grunty		19,40	12,80	11,50	12,20
Środki obrotowe, w tym:	zł/ha UR	1572,60	2102,10	1201,80	1996,60
zużycie NPK	kg/haUR	276,80	273,20	241,40	238,00
Liczba członków	osoby	8	8	8	8
Pracownicy zatrudnieni	Rp/100 ha UR	6	6	6	6
Wskaźnik zatrudnienia		1,2	1,2	1,2	1,1

Źródło: opracowanie własne.

Dlatego największy udział (ponad 50% od 2006 r.) w strukturze środków trwałych miały maszyny i urządzenia techniczne. Analizując wartości nakładów na środki obrotowe zauważono zmiany wynikające z bardzo wysokiego poziomu zapasów, które stanowiły ponad 50% ich wartości. Dodatkowo nastąpił spadek środków pieniężnych z ok. 20 w 2006 r. do 2,2% w 2007 r. W spółdzielni stosowano wysokie dawki nawozów mineralnych, które wyrażone w czystym składniku wynosiły w 2005 r. 276,8 kg NPK/ha UR wykazując tendencję spadkową do 238 kg NPK/ha UR w 2008 r. Zmniejszenie ilości stosowanych nawozów miało związek z rosnącą ceną, a także z rozpoczęciem uprawy wierzby energetycznej w latach 2007 i 2008, która nie wymagała wysokiego nawożenia. Zarówno liczba członków spółdzielni (8 osób), jak liczba zatrudnionych na stałe (6 osób) nie ulegały zmianie. Wskaźnik pracujących na 100 ha UR zmniejszył się z 1,2 do 1,1 robotnika przeliczeniowego (Rp), tj. o 8,3%.

Powierzchnię i strukturę zasiewów przedstawiono w tabeli 2. Największy odsetek gruntów ornych stanowiły zboża – 80% od 2005 r., wykazując tendencję spadkową o 17,5% w 2008 r. W strukturze zasiewów zbóż występowały duże wahania pomiędzy uprawianymi gatunkami. Najwięcej uprawiano kukurydzy na ziarno, której udział wynosił 40% w latach 2006-2007 i uległ zmniejszeniu do 24% w 2008. Spośród zbóż znaczną powierzchnię zajmował również jęczmień ozimy: – 14% w 2005 r., a 12% w 2008 r. Z roślin przemysłowych uprawiano rzepak, którego powierzchnia stanowiła odpowiednio: 30 i 32% w latach 2006 i 2007. W 2008 r. udział rzepaku wynosił 24%. Od 2007 r. w spółdzielni rozpoczęto uprawę wierzby energetycznej, której udział w strukturze zasiewów wzrósł z 7 do 10%.

Systemy gospodarcze obrazują strukturę organizacji gospodarstwa, która polega na właściwym dostosowaniu wszystkich części składowych do istniejących warunków produkcji. W tabeli 3 przedstawiono systemy gospodarcze występujące w analizowanej RSP w latach 2005-2008. Nastawienie gospodarcze wskazuje na zależności występujące pomiędzy produkcją roślinną a produkcją zwierzęcą. W badanej spółdzielni w całym analizowanym okresie występowało nastawienie roślinne, gdyż wiele lat temu spółdzielnia zrezygnowała z prowadzenia produkcji zwierzęcej. W

Tabela 2. Powierzchnia i struktura zasiewów

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Lata			
		2005	2006	2007	2008
Powierzchnia GO ogółem	ha	500	500	500	500
	%	100	100	100	100
Zboża ogółem, w tym:	ha	400	350	305	330
	%	80	70	61	66
pszenica ozima	ha	80	75	40	40
	%	16	15	8	8
żyto	ha	30	-	15	50
	%	6	-	3	10
jęczmień ozimy	ha	70	75	50	60
	%	14	15	10	12
jęczmień jary	ha	70	-	-	60
	%	14	-	-	12
kukurydza na ziarno	ha	150	200	200	120
	%	30	40	40	24
Przemysłowe- rzepak	ha	100	150	160	120
	%	20	30	32	24
Wierzba energetyczna	ha	-	-	35	50
	%	-	-	7	10

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Systemy gospodarcze

Wyszczególnienie	Lata			
	2005	2006	2007	2008
Nastawienie	roślinne	roślinne	roślinne	roślinne
Kierunek organizacji produkcji roślinnej	przemysłowo-zbożowy	przemysłowo-zbożowy	przemysłowo-zbożowy	przemysłowo-zbożowy
Intensywność organizacji produkcji roślinnej	118	129	125	115
Intensywność organizacji gospodarstwa	118	129	125	115
Poziom intensywności	bardzo mały	bardzo mały	bardzo mały	bardzo mały
Nazwa systemu	roślinny przemysłowo-zbożowy mało intensywny	roślinny przemysłowo-zbożowy mało intensywny	roślinny przemysłowo-zbożowy mało intensywny	roślinny przemysłowo-zbożowy mało intensywny

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Plony główny upraw w latach 2005-2008

Wyszczególnienie	Lata			
	2005	2006	2007	2008
Pszenica ozima	50,0	60,0	60,0	60,0
Żyto	50,0	-	50,0	44,0
Pszonżyto ozime	44,3	42,7	40,9	62,0
Jęczmień ozimy	68,0	70,0	70,0	70,0
Jęczmień jary	60,0	-	-	62,0
Kukurydza na ziarno	70,0	80,0	80,0	75,0
Rzepak	27,0	30,0	35,0	28,0

Źródło: opracowanie własne.

kształtowały się na wysokim poziomie. Plony pszenicy ozimej wzrosły z 50 dt w 2005 r. do 60 dt w latach następnych. Plony żyta utrzymywały się na zbliżonym poziomie – 50 dt w latach 2005 i 2007, wykazując spadek do 44 dt w 2008 r. Plony jęczmienia ozimego w latach 2005-2008 wahały się w granicach od 68 dt do 70 dt, a jęczmienia jarego od 60 dt do 62 dt. Dla kukurydzy najlepszym okresem były lata 2006 i 2007, w których plon wynosił 80 dt. Plony rzepaku kształtowały się na niezbyt wysokim poziomie, a najwyższy osiągnięto w 2007 r. – 35 dt. W analizowanej spółdzielni uzyskane plony w dużej mierze były wynikiem stosowanych wysokich dawek nawożenia mineralnego.

Tabela 5. Efektywność ekonomiczno-techniczna

Wyszczególnienie	Lata			
	2005	2006	2007	2008
Produktywność				
Produkcja końcowa brutto [zł/ha UR]	2 044,6	2 820,8	2 995,5	3 295,1
Produkcja końcowa netto [zł/ha UR]	1 985,0	2 538,8	2 098,2	2 308,0
Towarowość				
Produkcja towarowa brutto [zł/ha UR]	1 226,7	2 169,9	1 797,3	1 977,0
Produkcja towarowa netto [zł/ha UR]	1 167,2	1 887,8	1 710,0	1 881,0
Wydajność pracy				
Produkcja końcowa brutto [zł/Rp]	177 085,0	238 409,2	258 749,5	284 624,4
Produkcja końcowa netto [zł/Rp]	171 927,1	214 568,3	251 213,1	276 334,4

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 5 przedstawiono efekty gospodarowania analizowanej spółdzielni przy zastosowaniu miar wartościowych. Produkcyjność i towarowość w latach 2005 i 2007 charakteryzowały się niewielkimi wahaniami. Miał miejsce systematyczny wzrost produkcji końcowej brutto o 62% w 2008 r. w stosunku do 2005 r. Najwyższe wskaźniki produkcyjności netto oraz towarowości mierzone produkcją towarową brutto i netto uzyskano w 2006 r.

Rozwarcie nożyc cenowych wpłynęło niekorzystnie na przedstawione wskaźniki produkcyjności i towarowości w latach 2007 i 2008. Wydajność pracy wzrosła w 2008 r. o 62,2% w stosunku do 2005 r. zarówno w przypadku produkcji końcowej brutto jak i netto.

Podsumowanie

Zmiany ustrojowe w Polsce po 1990 r. ukształtowały nową rzeczywistość ekonomiczną, która zweryfikowała działalność w wielu dziedzinach życia społeczno-gospodarczego, w tym również w spółdzielczości wiejskiej. Dodatkowe wyzwania pojawiły się w momencie integracji z Unią Europejską, która stworzyła zagrożenia i nowe szanse rozwoju dla spółdzielczości. Duża konkurencja na rynku, wprowadzenie norm jakościowych, to główne bariery, które musiały pokonać jednostki spółdzielcze. Analizowana rolnicza spółdzielnia produkcyjna w latach 2005-2008 wykazała wiele działań racjonalizujących gospodarke czynnikami produkcji, strukturę organizacji gospodarstwa, co wpły-

latach 2005-2008 w organizacji produkcji roślinnej występował kierunek przemysłowo-zbożowy. Intensywność organizacji gospodarstwa utrzymywała się na bardzo niskim poziomie co było wynikiem uprawy roślin przemysłowych oraz zbóż, które należą do upraw małointensywnych. Przyczyną niskiej intensywności był również brak produkcji zwierzęcej.

W produkcji roślinnej efektywność techniczną wyrażoną plonami podstawowych ziemioplodów przedstawiono w tabeli 4. W latach 2005-2008 w spółdzielni plony zbóż

nęło na uzyskiwane efekty ekonomiczne. Oprócz bardzo dobrych warunków do produkcji rolniczej (o czym świadczy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej rejonu gospodarowania gospodarstwa wynoszący średnio 95,5 pkt), gospodarstwo dysponowało prawie niezmienną powierzchnią ogólną gruntów. Spadek powierzchni w 2006 r. był związany z koniecznością zwrotu dzierżawy oraz ze sprzedażą części gruntów z przeznaczeniem pod budownictwo jednorodzinne. Dodatkowym atutem był wysoki odsetek gruntów ornych w strukturze użytków rolnych wynoszący około 95%. Działaniem innowacyjnym w zakresie gospodarki gruntami było obsadzenie 50 ha wierzba energetyczną z wykorzystaniem gruntów najgorszej jakości, zlokalizowanych na terenach zalewowych. Wzrost wartości środków trwałych związany z zakupem maszyn, narzędzi i środków transportu o 93% w 2008 r. w stosunku do 2005 r. był dostosowany do nastawienia działalności gospodarczej na produkcję roślinną. W analizowanym okresie dominował kierunek przemysłowo-zbożowy, co świadczy o dostosowaniu produkcji do potrzeb rynkowych, korzystnych cen oraz czynników produkcji.

Korzystne do produkcji rolnej warunki przyrodnicze stymulowane przez techniki kapitałochłonne wywarły wpływ na osiąganie wysokich wskaźników efektywności technicznej. Głównie były to plony: pszenicy ozimej – 57,5 dt, żyta – 48 dt, jęczmienia ozimego – 69,5 dt, jęczmienia jarego – 61 dt, kukurydzy na ziarno – 76 dt. Konsekwencją wzajemnych relacji czynników produkcji były wysokie wyniki efektywności technicznej, które w powiązaniu z dużą siłą konkurencyjności na płaszczyźnie rynkowej umożliwiły gospodarstwu osiągnąć wysokie wskaźniki efektywności ekonomiczno-technicznej. Z przedstawionych wskaźników wynika systematyczny wzrost produkcji końcowej brutto o 62% w 2008 r. Najwyższe wskaźniki towarowości brutto i netto uzyskano w 2006 r. Wzrosła wydajność pracy o 62,2% w 2008 r. w stosunku do 2005 r. zarówno w przypadku produkcji końcowej brutto, jak i netto.

Procesy dostosowawcze do zmieniających się warunków ekonomiczno-gospodarczych kraju wymusiły na rolniczych spółdzielniach produkcyjnych działania zmierzające do sprostania wymogom konkurencji i umacniania się na rynku. W tym przypadku dużą rolę odgrywa również sprawne zarządzanie, modernizacja spółdzielni prowadząca do racjonalnego wykorzystania czynników produkcji, innowacyjność i przede wszystkim przedsiębiorczość kadry zarządzającej.

Literatura

- Brodziński M.G.** 2005: Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo w okresie przekształceń ustrojowych. Zakład Wydawniczy Druk Tur, Warszawa, s. 333-348.
- Brzozowski B.** 2008: Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego, Kraków, s. 7-14.
- Guzewicz W., Kagan A., Zdzieborska M.** 2007: Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Raport 3. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Jóźwiak W.** 2010: Polskie gospodarstwa rolnicze w pierwszych latach członkostwa – kwestie efektywności i konkurencyjności. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Kopec B.** 1983: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych w zarysie. Wyd. AR, Wrocław, s. 88-273.
- Lewandowski J.** 1995: Przemiany RSP w okresie transformacji do gospodarki rynkowej. Spółdzielczość rolnicza w procesie przekształceń rynkowych. Wyd. SGGW, Warszawa, s. 17-21.
- Urban M.** 1981: Ekonomika i organizacja gospodarstw rolnych. Wyd. PWH, Warszawa, s. 72-77.
- Witek T. i in.** 1993: Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin. IUNG, Puławy, s. 187.

Summary

This article presents analysis changes factors of production, structure of organization of vegetable production, technical and economic efficiency in co-operative farm in the period 2005-2008. The consequence of interrelation between production factors were high technical efficiency indicators, which in connection to high market competitiveness strength gave the farm an opportunity to obtain also high indicators of economic efficiency.

Adres do korespondencji:

dr inż. Danuta Gonet
 Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
 Katedra Ekonomii i Zarządzania
 pl. Grunwaldzki 24a
 50-363 Wrocław
 tel. (71) 320 17 97
 e-mail: danutagonet@vp.pl